

การถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกระดาษ จังหวัดสงขลา
Local Wisdom Transferring Model of the Intricate Paper
Engraving Technique of Songkhla Province

สาวิตรี หนูดลละ* เลิศศิริร์ บวรกิตติ*

Savitri Nudla* Lertsiri Bovornkitti*

สาขาวิชาศิลปศึกษา คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*

Program in Arts Education, Faculty of Fine Arts, Srinakharinwirot University*

บทคัดย่อ

การวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกระดาษ จังหวัดสงขลา เป็นการวิเคราะห์เพื่อศึกษากระบวนการการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกระดาษและศึกษาลวดลายกระดาษที่ใช้ในงานตอกระดาษ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม เพื่อนำข้อมูลจากการลงพื้นที่ที่สำรวจในแต่ละพื้นที่เป็นข้อมูลให้คงอยู่ต่อไป ผลการวิจัยพบว่า การตอกระดาษทองอังกฤษ ของจังหวัดสงขลา ได้ถ่ายทอดความเป็นเอกลักษณ์ผ่านลวดลายจากกระดาษ แต่ละลวดลายได้แสดงเอกลักษณ์ผู้สร้างสรรค์ เช่น การใช้ปากกาเคมีในการแต่งแต้มสีแทนการใช้กระดาษ การแสดงพื้นผิวรายละเอียดของลวดลายจากการตอกระดาษ การออกแบบลวดลายเฉพาะตน เป็นต้น ในกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกระดาษของแต่ละพื้นที่ได้มีการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น มีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะสืบทอดความเป็นเอกลักษณ์ของศิลปะการตอกระดาษทองอังกฤษให้คงอยู่สืบต่อไป

คำสำคัญ : การถ่ายทอดภูมิปัญญา, กระดาษทองอังกฤษ, การตอกระดาษ

Abstracts

The objective of this research is to investigate the transfer of the knowledge of Thai perforated paper in Songkhla province. This research was an analysis and studied the process of transferring the wisdom of Thai perforated paper and exploring the paper patterns used in Thai perforated paper. The research instruments were in-depth interviews and participant observations in order to sustain the data from the field trips surveying each area. The results of the research revealed that the Thai perforated paper from gold paper of the Songkhla province conveyed its uniqueness through paper patterns. Each pattern had its own creative identity, such as using chemical pens to paint instead of paper, showing texture details of patterns from perforated paper, and designing individual patterns, etc. In the process of transferring the wisdom of Thai perforated paper in each area, it has been passed on from generation to generation. The aim was to continue to hand down the uniqueness of the Thai perforated paper art from gold paper.

Keywords: Wisdom Transmission, Gold Paper, Thai perforated paper

บทนำ

ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นศาสตร์และศิลป์ของการดำเนินชีวิต ซึ่งผู้คนได้สั่งสมมาช้านาน สืบทอดจากพ่อแม่ปู่ย่าตายาย และถ่ายทอดไปยังลูกหลานจากคนรุ่นหนึ่งไปยังรุ่นหนึ่ง จากอดีตเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน เสรีพงศ์พิศ (2544) นับได้ว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าอย่างหนึ่งซึ่งปัจจุบันภูมิปัญญาชาวบ้านได้เกิดขึ้นอย่างแพร่หลาย เพราะนอกจากความจำเป็นเพื่อประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ยังสะท้อนถึงค่านิยมรากเหง้า ความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม รวมถึงประวัติศาสตร์ของชุมชนนั้น ได้เป็นอย่างดี จึงจำเป็นที่ต้องมีความเข้าใจในภูมิปัญญาอย่างถ่องแท้มีความสัมพันธ์กับวิถีการดำเนินชีวิตและสภาพแวดล้อม เพื่อนำมาประกอบการแก้ปัญหาสังคม และประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนอย่างแท้จริง ทั้งยังควรแก่การส่งเสริมให้มีการสืบทอดรักษามรดกทางภูมิปัญญาของชาวบ้านไว้อีกด้วย

ภูมิปัญญาศิลปะชาวบ้านในแต่ละชุมชนเป็นแหล่งรวบรวมการศึกษาประเพณี และวัฒนธรรมที่หลากหลายประกอบไปด้วยกลุ่มชนที่มีเอกลักษณ์ เทคนิค วิธีการของตนเองอย่างชัดเจน ซึ่งเป็นงานศิลปะที่เกี่ยวข้องกับหัตถกรรม จากภูมิปัญญาชาวบ้านหรือช่างพื้นบ้านที่ไม่ได้ผ่านการศึกษาศิลปะอย่างเป็นระบบ จนเกิด ความชำนาญ เกิดประสบการณ์ในการสร้างสรรค์จนช่างสามารถขัดเกลา แกะไขความบกพร่อง ความขัดแย้งในงานหัตถกรรมให้มีความประสานกลมกลืนกันทั้งประโยชน์ใช้สอยและความสวยงาม จึงกลายเป็นงานศิลปหัตถกรรม ซึ่งหัตถกรรม หมายถึง กระบวนการผลิตสินค้าด้วยมือ โดยใช้แรงงานคนเป็นปัจจัยในการผลิต ประกอบกับฝีมือที่ประณีต และความชำนาญที่สืบทอดกันมาหลายชั่วคน เพื่อให้ได้ผลิตภัณฑ์ที่มีประโยชน์ใช้สอยและมีความ ซึ่งสะท้อนถึงศิลปวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ไทย (ราชบัณฑิตยสถาน, 2550) สิ่งที่ชาวชุมชนได้ผลิตสร้างสรรค์ผลงานนั้น ล้วนมาจากมันสมองของมนุษย์ เกิดจากการลองผิดลองถูก และบางครั้งเกิดจากแรงผลักดันที่จะเอาชนะธรรมชาติ แรกเริ่มในการคิดประดิษฐ์สิ่งต่าง ๆ นั้น คงเพียงเพื่อเอาไว้ใช้ประโยชน์หรือใช้แก้ปัญหาบางอย่างเท่านั้น งานศิลปหัตถกรรม ล้วนเป็นสิ่งที่แสดงออกถึงความเป็นลักษณะเฉพาะ เป็นพฤติกรรมหรือกิจกรรมร่วมกันของกลุ่มคนในสังคม บางครั้งในกิจกรรมต่าง ๆ ก็สามารถผลักดันให้เกิดศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านได้ เช่น การตอกกระดาดพื้นบ้าน มีการคิดประดิษฐ์ลวดลาย ตอกกระดาด และแกะจนเกิดเป็นลวดลายในรูปแบบต่าง ๆ ด้วยวัสดุอุปกรณ์ที่หาได้ง่าย

งานช่างตอกกระดาด เป็นงานช่างที่แยกตัวออกมาจาก “ช่างสลัก” ถือเป็นงานช่างประเภทหนึ่งที่สามารถพบทั่วไปในทุกภาคของประเทศไทย อยู่ในจารีตชนบทวัฒนธรรมตามชุมชนและท้องถิ่นต่าง ๆ ถือเป็นงานช่างฝีมือพื้นบ้านที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ประจำท้องถิ่นต่าง ๆ ช่างตอกกระดาดแต่ละสกุลช่าง มีการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษลงมานานชั่วอายุคน ลวดลายการตอกกระดาดต่าง ๆ ที่แสดงออกมาในรูปแบบของลวดลายเชิงสัญลักษณ์ บ่งบอกถึงแนวคิดความเชื่อในเรื่องจารีตประเพณี และวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี ในงานช่างตอกกระดาดของภาคใต้นั้นได้มีการใช้ในงานประเพณีที่เป็นงานบุญต่าง ๆ เช่น ประเพณีลากพระหรือชักพระ ประเพณีบุญสารทเดือนสิบ ประเพณีวันว่าง ประเพณีแห่ผ้าขึ้นพระธาตุ และงานประดับโคมไฟ สิ่งเหล่านี้จะถูกสร้างขึ้นด้วยภูมิปัญญาของช่างที่อยู่ในท้องถิ่นต่าง ๆ ในการตอกกระดาดนั้นจะมีลวดลายและรูปแบบที่ปรากฏ บางลวดลายจะมีคติสอดแทรกความนึกคิดของช่างผู้ประดิษฐ์ บางลวดลายได้รับแรงบันดาลใจจากเรื่องราวในพุทธศาสนา บางลวดลายได้แรงบันดาลใจจากสิ่งของใกล้ตัวธรรมชาติ จึงถือว่าเป็นความงามที่มีคติแฝงอยู่ในลวดลายประจำตัวในท้องถิ่นต่าง ๆ

จากสภาพสังคมในปัจจุบัน ที่มีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะสังคมเมืองที่มีความเร่งรีบต่อการพัฒนา เพื่อก้าวไปให้ทันสู่โลกที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งได้มีความเจริญทางด้านวัตถุ เทคโนโลยี เป็นสิ่งที่กำลังพัฒนา ในงานศิลปหัตถกรรมตอกกระดาดนั้นครูช่างบางท่านไม่ได้รับการเอาใจใส่คอยส่งเสริมสนับสนุนเท่าที่ควร ขาดการสืบทอดที่น้อยลง และไม่ค่อยมีการถ่ายทอดให้กับคนรุ่นหลัง ซึ่งในปัจจุบันจะเห็นถึงวัสดุ

ใหม่ ๆ เข้ามาแทนที่กระดาษ เพราะค่าใช้จ่ายในการตอกระดาษนั้นได้มีค่าใช้จ่ายในราคาที่สูง และได้ใช้ขั้นตอนกระบวนการที่ซับซ้อน จึงอาจจะมีแนวโน้มในอนาคตนั้นข้างตอกระดาษคงต้องเสื่อมสลายไปตามกาลเวลา

ผู้วิจัยจึงมีความสนใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาการตอกระดาษของชุมชนในพื้นที่จังหวัดสงขลา ลวดลายที่ใช้ในการประดับตกแต่งซึ่งเป็นประโยชน์ทั้งในด้านการอนุรักษ์ การสืบสาน และการพัฒนาให้คงอยู่ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกระดาษของช่างในจังหวัดสงขลา
2. เพื่อศึกษาลวดลายที่ใช้ในงานตอกระดาษของช่างในจังหวัดสงขลา

กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการศึกษา

1. ช่างอรุณ แก้วสัตยา : ครูช่างแหล่งชุมชนท่าข้าม
2. ช่างสมนึก หนูประพันธ์ : ครูช่างแหล่งชุมชนท่าข้าม
3. ช่างวินิจ จันทรเจริญ : ครูช่างแหล่งชุมชนสิงหนคร

วิธีการดำเนินวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาเชิงพื้นฐาน เพื่อศึกษาถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกระดาษ จังหวัดสงขลา โดยใช้วิธีวิจัยเชิงประวัติศาสตร์จากการบอกเล่าและการศึกษาจากเอกสาร ประกอบไปด้วย

1. การศึกษาข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ เพื่อให้ได้ข้อมูลอย่างครบถ้วน ผู้วิจัยได้มีการรวบรวมข้อมูลกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา

การตอกระดาษ จังหวัดสงขลา ในลักษณะการศึกษาข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ เพื่อเป็นการศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกระดาษ โดยจะมีการสัมภาษณ์และสอบถามด้วยตนเอง

2. การวิจัยแบบวิธีวิจัยเอกสาร เกณฑ์ในการวิเคราะห์เอกสาร จะเป็นเอกสารวิเคราะห์ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง ดังต่อไปนี้

กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกระดาษ, กระบวนการ และ การถ่ายทอด, เอกลักษณ์ของครูช่าง

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกระดาษในพื้นที่จังหวัดสงขลา โดยใช้วิธีวิจัยเชิงบรรยาย การสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตแบบมีส่วนร่วม มีดังนี้

1. การสัมภาษณ์แบบเชิงลึก ผู้สัมภาษณ์จะมีการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคลมีวัตถุประสงค์สำคัญคือ ค้นหาแนวคิดและข้อมูลของ

ผู้ให้ข้อมูลประกอบ ครูภูมิปัญญาไทยและช่างตอกระดาษ สัมภาษณ์โดยใช้แนวคำถาม (Guide line) ที่ถามเกี่ยวกับสถานภาพของผู้ให้สัมภาษณ์

2. การสังเกตแบบมีส่วนร่วม เพื่อศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกระดาษ จังหวัดสงขลา

3. การสอบถาม ผู้ศึกษาได้สอบถามช่างตอกระดาษ ใน 4 ประเด็น ได้แก่ ด้านการส่งเสริมอนุรักษ์และสืบทอดศิลปะการตอกระดาษ จังหวัดสงขลา ด้านกระบวนการเทคนิคของเหล่าครูช่าง คุณค่าของประเพณีวัฒนธรรมเดิมของสังคม จังหวัดสงขลา การนำความรู้ด้านศิลปะการตอกระดาษไปประกอบอาชีพเสริม โดยให้ช่างตอกระดาษเขียนตอบลงในแบบสอบถาม เมื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์แล้วไม่ครบตามประเด็น ผู้ศึกษาได้ไปสอบถามข้อมูลจากช่างตอกระดาษเพิ่มเติม

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. การสร้างแบบสัมภาษณ์
2. การสังเกตแบบมีส่วนร่วม
3. การสร้างแบบสอบถาม

การนำเสนอข้อมูล

ภายหลังจากการดำเนินการรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลในการดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยทำการรวบรวมข้อมูลที่ได้ทั้งหมดมาเรียบเรียงเพื่อสร้างข้อมูลงานวิจัยเชิงบรรยาย โดยให้ครอบคลุมประเด็นดังนี้

1. การถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกระดาศ จังหวัดสงขลา
2. ลวดลายการตอกระดาศ จังหวัดสงขลา

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกระดาศ จังหวัดสงขลา

การตอกระดาศจังหวัดสงขลา เป็นศิลปะงานช่างสกุลหนึ่งของจังหวัดสงขลา โดยตอกระดาศให้เป็นลวดลาย ซึ่งมีทั้งลายไทย หรือลายประดิษฐ์ที่นายช่างได้ออกแบบเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน ซึ่งใช้ประดับหรือตกแต่ง เพื่อให้เกิดความสวยงาม กระดาศที่นำมาตอกระดาศนั้นจะขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ในการใช้งาน แต่ส่วนมากที่สามารถพบเห็นในจังหวัดสงขลา ช่างทุกพื้นที่ล้วนจะใช้กระดาศทองอังกฤษในการใช้งานในการประดับตกแต่ง

1. การถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกระดาศของนายช่างอรุณ แก้วสัตยา ชุมชนท่าข้าม

1.1 จุดมุ่งหมายการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกระดาศ ปัจจุบันศิลปะการตอกระดาศในชุมชมมีผู้สนใจน้อย ช่างอรุณจึงพร้อมที่จะถ่ายทอดกับผู้
ที่สนใจในงานตอกระดาศ เพื่อให้ภูมิปัญญาการตอกระดาศได้คงอยู่สืบสาน ให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้กันไป

1.2 กระบวนการถ่ายทอดการตอกระดาศ เริ่มต้นด้วยการเขียนลายไทยพื้นฐาน หรือลวดลายที่ใช้ในการตอกระดาศ ในการเขียนลวดลายไทย
ก่อนนั้น เพื่อเป็นการฝึกมือให้คล่อง และเพื่อทำความเข้าใจกับลวดลายไทยของการตอกระดาศ รู้สัดส่วน รู้การแบ่งช่องไฟ เป็นต้น และสังเกตจนลูกศิษย์ได้พัฒนาการในการเขียนจึงให้ลูกศิษย์ได้ลงมือปฏิบัติ

1.3 เทคนิคกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกระดาศ ได้มีวิธีการถ่ายทอดได้หลาย
ทาง ใช้เทคนิคในการสาธิต การปฏิบัติจริง การบอกเล่า
เพื่อให้ปฏิบัติให้ทำตามแบบก่อนที่จะปฏิบัติของจริง

2. การถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกระดาศของนายช่างสมนึก หนูประพันธ์
ชุมชนสทิงพระ

2.1 จุดมุ่งหมายการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกระดาศ เพื่อเป็นการสืบทอด และอนุรักษ์
ความเป็นศิลปะพื้นบ้าน ขั้นตอนกรรมวิธีในการทำแบบสมัยโบราณ ได้เน้นให้ผู้รับการถ่ายทอดสามารถเข้าใจ
เข้าถึงในวัตถุประสงค์ในด้านความรู้ ความเข้าใจ ด้านทักษะ ความสามารถ เพื่อเป็นพื้นฐานในการตอ
กระดาศในพื้นที่จังหวัดสงขลา

2.2 กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกระดาศ จะเริ่มต้นจากการตอกระดาศก่อนที่
จะฝึกเขียนลวดลายกับตัวลายที่คัดลอกมาเป็นต้นแบบ พร้อมกับการใช้เครื่องมือในการตอกระดาศ

กระบวนการในการถ่ายทอด คือจะให้ดอกในลวดลายที่ไม่ยาก ไม่ซับซ้อนจนเกินไป อธิบายถึงจังหวะของการตอบกระดาศ รอยจุดไขปลาดึงเท่ากัน ช่างนี้ก็ได้กล่าวไว้ว่า “การตอบกระดาศให้เห็นจุดไขปลาที่ดี ถ้าเป็นช่างจนชำนาญ ฟังแค่เสียงโดยไม่ต้องดู ก็พอจะรู้ว่าจุดไขปลาดีมีจังหวะที่ถี่ และเท่ากันหรือไม่”

2.3 เทคนิคกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอบกระดาศ แสดงเทคนิคในการสาธิตและการปฏิบัติจริง ในการสาธิตเพื่อให้ดูเป็นแนวทางพื้นฐานเริ่มต้นในการที่จะเรียนรู้การตอบกระดาศ และการปฏิบัติจริงเป็นการสอนแบบตัวต่อตัว อธิบายลำดับขั้นตอนของเนื้อหาต่างๆ

3. การถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอบกระดาศของนายช่างวินิจ จันท์เจริญ ชุมชนสิงหนคร

3.1 จุดมุ่งหมายการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอบกระดาศ เพื่อเป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอบกระดาศที่มีกันมาช้านาน และความเป็นเอกลักษณ์ความเป็นศิลปะพื้นบ้าน ความโบราณ ของจังหวัดสงขลา ไม่ให้หายสาบสูญ เพื่อให้เป็นข้อมูลแก่คนรุ่นหลัง ได้เรียนรู้ และเข้าใจในศิลปะการตอบกระดาศ ของจังหวัดสงขลา

3.2 กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอบกระดาศ มี 4 ขั้นตอนในการถ่ายทอดคือ ขั้นตอนแรกคือการฝึกการเขียนลวดลายไทยให้ชำนาญ รู้ถึงสัดส่วนของลายไทยและการนำลวดลายไปประกอบใช้งาน ขั้นตอนที่สองคือ การศึกษานอกสถานที่ ตามวัด ตามงานประเพณีต่างๆ เพื่อที่จะศึกษากระบวนการทำงานของช่างตอบกระดาศ ศึกษาส่วนประกอบของลวดลายและการนำไปใช้ ขั้นตอนที่สาม คือ การปฏิบัติการตอบกระดาศของอังกฤษ สอนเทคนิคกระบวนการต่างๆ เริ่มต้นจากลวดลายเล็กๆ ก่อนจะเข้าสู่การตอบลวดลายที่มีรายละเอียด และขั้นตอนที่สี่ คือ การขุดลายหรือการแกะลาย โดยการใช้มีดขุดหรือเหล็กขุด เป็นขั้นตอนการเก็บรายละเอียด

3.3 เทคนิคกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอบกระดาศ แสดงเทคนิคการตอบกระดาศ โดยฝึกฝนการเขียนลวดลาย การแบ่งสัดส่วนของลวดลาย และการใช้วัสดุอุปกรณ์ เป็นการสอนที่มีการสาธิตให้ดูเป็นตัวอย่าง และให้ลูกศิษย์ปฏิบัติจริง

การศึกษาลวดลายการตอบกระดาศที่ใช้ในงานตอบกระดาศของช่างในจังหวัดสงขลา สามารถแบ่งลวดลายตอบกระดาศของจังหวัดสงขลาได้ดังนี้

1. ลวดลายไทยขั้นพื้นฐาน ได้แก่ ลายหน้ากระดาน (ประจายามก้ามปู, ประจายามลูกฟัก) , ลายขนบ, ลายกรวยเชิง, ประจายามก้านแย่ง, ลายน่องสิงห์, ลายกาบ เป็นต้น

2. ลวดลายแบบผสมผสาน เป็นลวดลายที่เกิดการผสมผสานโดยได้นำลวดลายขั้นพื้นฐาน และลวดลายที่ช่างคิดขึ้นใหม่ นำมาผสมผสานกัน

3. ลวดลายแบบประยุกต์ เป็นลวดลายที่ได้ประดิษฐ์คิดค้นขึ้นมาใหม่ ซึ่งในอดีตช่างในจังหวัดได้มีช่างบางท่านได้คิดค้นลวดลายขึ้นมาใหม่ แต่ปัจจุบันหาได้ยากมาก หรือแทบจะไม่มีแล้ว

1. การศึกษาลวดลายการตอบกระดาศของนายช่างอรุณ แก้วสัตยา ชุมชนท่าข้าม ได้มีการแบ่งลวดลายตอบกระดาศ 3 รูปแบบคือ ลวดลายไทยขั้นพื้นฐาน, ลวดลายไทยแบบผสมผสาน และลวดลายไทยแบบประยุกต์ ซึ่งลวดลายไทยแบบประยุกต์เป็นลวดลายที่ช่างได้ออกแบบขึ้นมาเป็นลวดลายเฉพาะตน คือ ลวดลายก้านต่อดอก เพื่อนำไปประกอบตรงส่วนลายเสาของโลง

ลายก้านต่อดอก

2. การศึกษาลวดลายการตกแต่งกระดาชของนายช่างสมนึก หนูประพันธ์ ชุมชนสทิงพระ รูปแบบการสร้างสรรคของลวดลายแบ่งเป็น 2 รูปแบบคือ ลายไทยชั้นพื้นฐาน และลายไทยแบบประยุกต์ เป็นลวดลายที่ได้ออกแบบเป็นลวดลายที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตนคือ ลวดลายแก้วชิงดวง ออกแบบเพื่อนำไปประกอบลวดลายส่วนท้องของโลงศพ

ภาพประกอบลวดลายแก้วชิงดวง

3. การศึกษาลวดลายการตกแต่งกระดาชของนายช่างวินิจ จันทร์เจริญ ชุมชนสิงหนคร มีการแบ่งลวดลายดังต่อไปนี้ คือ ลวดลายไทยชั้นพื้นฐาน, ลวดลายไทยแบบประยุกต์ เป็นลวดลายพื้นฐานมาประยุกต์ และนำมาประดับตกแต่งให้เข้ากับลวดลายของช่าง คือ ลายดอกกร่าง

แสดงลวดลายก้านต่อดอกแต่ละรูปแบบ

สรุปผลการวิจัย

จากการดำเนินการรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลในการดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยทำการรวบรวมข้อมูลที่ได้ทั้งหมดมาเรียบเรียงเพื่อสร้างข้อมูลงานวิจัยเชิงบรรยาย โดยให้ครอบคลุมประเด็นดังนี้

ส่วนที่ 1

- ด้านความรู้ทั่วไปการตอกระดาศ ซึ่งในการเก็บข้อมูลในการศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกระดาศมีองค์ประกอบดังนี้

1. ประวัติความเป็นมาของศิลปะการตอกระดาศทองอังกฤษ
2. การศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกระดาศ จังหวัดสงขลา

- ด้านเทคนิคกระบวนการของการตอกระดาศ

- ด้านความเฉพาะตนของช่าง ความเป็นเอกลักษณ์ของช่าง

ส่วนที่ 2

- ด้านลวดลายของการตอกระดาศ ซึ่งมีองค์ประกอบดังนี้ ลวดลายแบบลายไทยชั้นพื้นฐาน, ลวดลายแบบผสมผสาน และลวดลายแบบประยุกต์

ส่วนที่ 3

- ด้านการส่งเสริมอนุรักษ์และสืบทอด

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาภูมิปัญญาการถ่ายทอดการตอกระดาศ จังหวัดสงขลา นำมาอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้ดังนี้

1. เพื่อศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกระดาศของช่างในจังหวัดสงขลา

การตอกระดาศบนกระดาศทองอังกฤษของชุมชนทั้ง 3 ชุมชนคือ ชุมชนท่าข้าม, ชุมชนสทิงพระ, ชุมชนสิงหนคร ล้วนเป็นการถ่ายทอดกระบวนการ

ตอกระดาศ ที่มีจุดมุ่งหมายคือการนำไปใช้งาน นำไปประดับตกแต่งฐานเบญจา ติดลวดลายประดับตกแต่งพระเมรุ ตกแต่งเรือพระเดือนสิบชักพระ และที่เห็นได้บ่อยคือการประดับตกแต่งบนโลงศพ เพื่อนำไปประกอบพิธีกรรมทางศาสนาการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกระดาศได้มีการเรียนรู้จากรุ่นสู่รุ่น เป็นการเรียนทางตรง ผู้ที่สนใจต้องเข้าไปเรียน ณ สถานที่ทำงานของช่าง หรือสถานที่เกิดของภูมิปัญญา การเรียนรู้ผ่านทางตรงสามารถเข้าใจความรู้การตอกระดาศได้อย่างแม่นยำ และเรียนรู้ได้รวดเร็ว ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาการตอกระดาศทางตรงนั้น นายช่างจะสังเกต และสอบถามว่าเป็นไปได้ต่อผู้ที่สนใจ และบอกถึงกระบวนการขั้นตอนการเริ่มต้น จนสู่การปฏิบัติ เพื่อต้องการให้ภูมิปัญญาการตอกระดาศเป็นที่รู้จัก และผู้คนที่มีความสนใจในศิลปะแขนงนี้ องค์กรความรู้การถ่ายทอดคือองค์ความรู้ในการตอกระดาศและการใช้วัสดุอุปกรณ์ ได้มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับลูกศิษย์ (ผู้ที่สนใจในการตอกระดาศ) โดยจะเริ่มจากการสาธิตปฏิบัติให้เป็นตัวอย่าง และให้คำแนะนำเพิ่มเติม เพื่อให้ลูกศิษย์เรียนรู้ และเข้าใจในศิลปะการตอกระดาศทองอังกฤษ และพร้อมที่จะนำองค์ความรู้การตอกระดาศไปต่อยอด เพื่อนำไปประกอบอาชีพ หรือพัฒนาสร้างสรรค์เป็นผลงานเอกลักษณ์เฉพาะตน และองค์ความรู้ที่ได้รับแตกต่างกันคือการเรียนรู้แบบทางอ้อม หรือครูพักลักจำ เป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการสังเกต โดยจะมีช่างจะเป็นผู้ให้คำแนะนำ และนำองค์ความรู้ได้จากการสังเกต และฝึกฝนด้วยตนเองจนชำนาญนำไปใช้ในการต่อยอดภูมิปัญญาให้คงอยู่กับท้องถิ่นไทย แต่ข้อเสียของการเรียนรู้ทางอ้อมคือ การใช้เวลาให้ชุมชนในพื้นที่หรือใกล้เคียงยอมรับในการสร้างสรรค์ผลงาน

2. เพื่อศึกษาลวดลายที่ใช้ในงานตอกกระดาศของช่างในจังหวัดสงขลา

การศึกษาลวดลายตอกกระดาศทองอังกฤษนั้น ทางช่างทั้ง 3 ท่านได้มีลวดลายคนละ 12-13 ลวดลาย เพื่อเป็นข้อมูลเบื้องต้นสำหรับเผยแพร่ให้ผู้สนใจในศิลปะการตอกกระดาศได้เข้ามาศึกษาเรียนรู้ สำหรับลักษณะของลวดลายที่ใช้ในระดับตอกแต่งบนโลงศพนั้น จะเป็นลวดลายไทยพื้นฐานหรือแม่ลาย ได้แก่ ลายประจำยามก้ามปู, ลายหน้ากระดาน, ลายประจำยามลูกโซ่หรือลายอกไก่, ลายขนาน, ลายซ่อ, ลายเฟื่องอุบะ, ลายลูกฟัก เป็นต้น ลวดลายที่ใช้ประดับตกแต่งโลงศพนั้น ได้รับแรงบันดาลใจจากสถาปัตยกรรมเลียนามา ดัดแปลงสร้างสรรค์ดัดลวดลายผ่านโลงศพ การเลือกลวดลายการตอกกระดาศทองอังกฤษในการประดับตกแต่งในส่วนต่างๆของโลงศพ ได้มีการกำหนดลายเฉพาะเป็นบางส่วน เช่น ลายที่ใช้ตกแต่งตามขอบบน และขอบล่างของโลง ต้องใช้ลายหน้ากระดาน คือลายประจำยามก้ามปู จับคู่กับลายลูกฟัก ลายที่ใช้ในการกั้นลายหรือการเป็นขอบของลวดลาย คือลายลูกขนานหรือลายขนาน ลายที่ใช้ในการติดมุมของโลงศพทั้งสี่มุม คือลายมุมหรือลายกาบ ในการศึกษาลวดลายกระดาศทองอังกฤษของผู้ที่สนใจ จะต้องมีการฝึกฝนในด้านการเขียนลวดลายจนชำนาญ เรียนรู้เรื่องขนาดสัดส่วน ก่อนที่จะเข้าสู่การปฏิบัติการตอกกระดาศให้เป็นลวดลายที่ต้องการ ซึ่งสอดคล้องกับ นพวรรณ กรุดเพชร (2556) ได้ศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาลวดลายที่ใช้ประดับตกแต่งโลงมอญ ของชุมชนชาวมอญ ในจังหวัดสมุทรปราการ และจังหวัดสมุทรสาคร พบว่า กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาลวดลายที่ใช้ประดับตกแต่งโลงมอญนั้น คือการถ่ายทอดแบบรุ่นสู่รุ่น ถ่ายทอดภูมิปัญญาในแบบครัวเรือน ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อการสืบทอด และผู้ที่สนใจนั้นต้องมีทักษะ มีความชำนาญ และความประณีตพิถีพิถัน และต้องมีใจรักในศิลปะแขนงนี้

ข้อเสนอแนะ

1. ควรมีการจัดทำหลักสูตรศิลปะการตอกกระดาศ หรือหลักสูตรการเขียนลวดลายในสถาบันศึกษา ในเขตจังหวัดสงขลา เพื่อเป็นรากปลูกฝังวิชาให้กับนักเรียนให้เห็นคุณค่า และรู้จักชื่นชมผลงานศิลปะการตอกกระดาศ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์และสืบทอดต่อไป

2. ควรมีการเปรียบเทียบลวดลายการตอกกระดาศกับลวดลายจังหวัดในพื้นที่บริเวณใกล้เคียง เพื่อให้เห็นความแตกต่างของลวดลายที่ชัดเจน เพื่อเป็นการยืนยันว่าลวดลายตอกกระดาศมีความเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละพื้นที่ในจังหวัดสงขลา

บรรณานุกรม

เสรี พงศ์พิศ. (2529). **คืนสู่รากเหง้า : ทางเลือกและทัศนะวิจารณ์ว่าด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน**. กรุงเทพฯ: เทียนวรรณ.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2550). **พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (พิมพ์ครั้งที่ 1)**. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

กรุดเพชร, น. (2556). **การศึกษาและการถ่ายทอดภูมิปัญญาลวดลายที่ใช้ประดับตกแต่งโลงมอญ ของชุมชนชาวมอญในจังหวัดสมุทรปราการ และจังหวัดสมุทรสาคร**. (ปริญญาานิพนธ์ (กศ.ม. (ศิลปศึกษา)). มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

http://thesis.swu.ac.th/swuthesis/Art_Ed/Nopphawan_K.pdf

http://ils.swu.ac.th:8991/F?func=service&doc_library=SWU01&local_base=SWU01&doc_number=000367656&sequence=000001&line_number=0001&func_code=DB_RECORDS&service_type=MEDIA